

9 7 4 4 4 2

ՏԷՐ ՅԱՐԱՌԹԻՒՆ ՅՄՈՒՈՆԵԱՆ ԳԱՀԱՆՈՒ
ՎՐԱՅ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸՆ ԱԼ

Նցեսլ տարի այս էջերուն մէջ (Տես
Հադեթ-ԼՄՊԵՅ, 1895, Ապրիլ, էր. 116),
Հայ լուսագրութեան հիմնադիր Էփրաղեցի Տէր
Յարութեան քահանայ Շմաւոնեանի, Մարգարտի
մէջ հաստատած տպարանէն հրատարակեալ
«Հոգիք էփնէ իմաստօրէիցն» անուն գրքին վրայ
որուն տպագրութեան մինչեւ այն օր ծանօթ չէր,
մանրամասն տեղեկութիւններ տուած էի, հրա-
տարակելով նաեւ գրքին յիշատակարանն ալ:

Այս օրերս դարձեալ նոյն սպարաւէն հրատարակուած գիրք մէն ալ ձեռք անցոցի, որ է. «Ներթափանչող Գրգռիչքն»։ Մատանան փոքր լուծածալ է եւ ունի 442 էջ, սկիզբն երկու ձախատիւ եւ վերջն ընդարձակ յիշատակարանաւ։ Մատենին հրատարակութիւնն ալ մինչեւ այսօր ծանօթ չէր, մանաւանդ որ Հ. Գաբ. Վ. Զարբժանեւինակի 1883ին հրատարակած «Հայի. Մոտեմբիպոնիւտն, մէջ ալ չի գտնուի»։ Գրքին յիշատակարանին մէջ յիշեալ Տէր Բարու թիւն քահանայի վրայ նորազոյն տեղեկուլ թիւններ կան, ուստի արժան գտնօցի օրինաւելով իտարեւ Պատ. Խմբագրութեանդ ի հրատարակութիւն շնորհ Մօթերն պատուաւին ուսումնասիրթի մէջ։ ՆՄատարիւ։

Աւելի հուշար. — «Գլխի Գրեկներն ոք ինչ
 Երբեք-նիւն: Թարմ ուղեւորներն վերածնունդներն,
 Կենդանի Գալիլի անշուք փնտրողն, Եւ լած-
 հանէ, Սրբոյն Գրեկներն Տոնեացոյն: Տէր ասուր
 զինաստգ խնդրողայ, արտի մարգ ընթերցողայ:»

Երբբայց հանգրծեց՝ « Գլխի վերձառնեալ եւ
 Կերձառնեալ եւ Նայել լաճալ։ Տպագրեցեալ ի
 Կաթողիկոսութեան, Տեառն Գալտա Սրբապետի
 Նախադնիկոսի ամենայն Հայոց եւ Յօռնաճոճ-
 ցառնեալ եւ Նորձառն, Տեառն Յովնայ Աբե Նիշ-
 փառն։ Եւ ի Թագաւորութեան, Օգոստոսփառ
 Տեառն Երբորդի շէրէլնայ Բակրաստանոյ Ար-
 քայի վարդ։ Աշխատանքութեան սրբապետ-
 անցեալ ի Տէր Սամաւէշ որդւոյ Տէր Փիլիպպոս
 Գալթմազեցւոյ։ Յամի Տեառն 1793։ Թուին
 Հայոց ՌՄԽԲ. Մարտի 21։ Արդեամբք եւ ծա-
 վարք Տէր Թարուլ ի Շամառնեան Հիփազեցեալ
 եւ ի պատմի Աղայ Մարտի Յօսեփեանին Փրււ-
 Նազեանց իոյնեցեալ։ Եղեւ ի Հնդիկի. ի Մայ-

ԲԱՔՐԱՂԱՔՆԻ ՄԱԴՐԱՍԻ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՑԷՐ ԵՄՐԱՆԻՆ ՀՄԱՆՈՆԵԱՆ ՀԻՐԱՂԵՑՍԻՆ

ՅԵՆՆ 6—15 ՅՈՒՆԻՍԿՈՒՄԻ ՄԵՐ ԿՅԱՐԱՆԻ
ԴՐՈՆ ԿԱՆԸ ԶԱՐԳԻ ՄԵՐ ՄԵՋ ԳՐԱՆԻ Է “ՏԵՍՈՆ
Յ. Շ.”

Յեւադա՛տեալք, — «Եւ յայտ լինի քննա-
սիրացդ, զի որովհետեւ չիք դռ անսխալ բայց
միայն Աստուած. կարելի է լժէ պատահիցենա
սխալմունք ինչ ի տպագրատանն, որ սովոր է
լինիլ յամենայնում տպագրատան ըստ շահու-
թեւոյն»։ Ժամանակ արդ զորս տեսնա լատիս
սխալեալս նշանագրեցաք զուղիղն, համարով
լիզիբերեսացն եւ ստղծցն, զի ի տարակուսին-
քմանց, եւ ի խնդրելն, գիւրաւ լինէ գտանելի...
Իսկ զայնպիսին որոց գիրքին է ճանաչանում, ոչ
եղաք ասա զամենայն որպէս գիրքս. ա. ա. գ. գ.
ե. ե. զ. զ. ո. ո. ի տեղի միմեանց եղեալ. կամ
լժէ կէտից եւ չէշտից, եւ բլծից եւ ուրից, որք
ոչ յոյժ ապահուանան բերնն գիտողացն. իսկ ոչ
գիտողացն ոչ բնաւ... Եւ լժէ փոխանակ մի-
ջակիցի ստորոգան լինի եւ կամ զայլ ինչ պա-
պիսի եւ լժէ ինչ զիկապաւ տեսանել, զայնն
ամենայն արարի ապաստան խնամով վրժանեալ
զայդ ող լիւրեւ. 0. Զ. Տեր Ե. ՇԸ. — Փառք...
որ եւ կարողութիւն տպագրութեամբ աւարտ
հասցցանելոյ, զոր ի վաղուց հետե ցանկսիին
տպագրան սորին եւ ի լոյս ածել ջանեալ բայց ոչ
էի ձեռնհաս քանզի հոգին սուրբ՝ որ լցուցին ինչ
է ամենայն բարութեան, լցոյց զտարփումն սրտի
իմոյ... Այսն որոյ զամենայն զբարութիւնս զպ-
ստիկէ տեսեալ իմ ոչ ինչպեցի գլշաակրութիւնս,
ուստի նախապէս հարկաւորեցայ օրինակաց, զիւ
իցիւ յըստակ զտեալ եւ զատեալ յամենայն
սխալեանց. զզորս գիրն միակեպ ունէի, եւ ի
բազում տեղիս պակաս եւ թերի երեւէին,
որովք ոչ կարէքք ձեռնամուկ լինիլ գործոյս
սիրի գոյր ի մեզ, պր յատուածահաճոյ
մեծահասան բարեւոք... զոր յորժըրիւր պարան-
Յակոբ որդի Պաւմով, եւ թոռն իւսւյա աղայիկ-
րիին յազգէն ջախաթունեանց... զոր մեծաւ
զգուշութեամբ ջան եղեալ ստուգութեամբ եւ
նմանօրէն օրինակեցաք, անսխալութեւ անյայտ-
լիւ զկարգքս գրութեանց պահհոյ, գոյոյ սակա-
շարագրութիւն նախեանցն հնոց փիլիսոփայն
ոչնէ՞ս աւելորդ եւ ոչ նուազ ձեռնամուկ լինե-
լոյ չիշխեցաք... Արդ՝ ի վախճանի բանիս յի-
շեսցորդ զգանն տերունական որ ասէ՝ Եւ լժէ դք
արբուսցէ... Ի. Ուրեմն ի իշէ՛լ մաղծեմ զնո-
նանն որք եղեն օմանեան եւ օգնեանց գործա-
բանիս զի աւցենց գլարմա իւրեանց յուսով

* Տես Պատմ. հայ Լրագրութ. Ա. էջ 200:
ԽՍԲ.:

յաւիտեանս... Դախապէս յիշեցնել զարժանիս
բարեկիշման զպարոն Մանուկն յակորջանեան
Հանգերի՝ իւրայնօք, Դաեւ զնախկին բարեկամն
իմ՝ եւ Հարազատ սիրելին, աղայ Մարութ յով-
սեկեանն փունջեղանց, Հանգերի՝ Նորաբողոք
աղայ Գրիգոր որդեկաւ, եւ ամենայն ընտանեօք,
Այլ եւ զՊեճաՀաւատ եւ գերապատիւ ջուղայ-
եցի պարոն Յարութիւն կարապետեան, ինամա-
կան իմ Հանգերի՝ ազգականօք, Դա եւ զպա-
րոն Բարիլամ՝ Մարգիս քաղաքեանն զնախկին
սիրելի եւ ձեռնառուն, որ զՃնճղագրին եւս փո-
րագրել, եւ շնորհեաց տպարանիս յիշատակ...
Եւ եւս զպարոն Յակոբ Միմնեանն այտբեանց,
նախկին յորդորօղ գործարանիս... Այլ եւ
յիշեցնել զվաստակաւորս գործարանիս, նախա-
պէս զՏօգեճին զաւակն իմ՝ զՃեռնատուն աշա-
կերան, զնախկին ծառուր զարդիւնեան նոր ջու-
ղայու թարգմանիցն, Հանգերի՝ ծնողիք զեղ-
բարիք եւ քերիք եւ ամենայն ընտանեօք, զի ի
սկզբանէ աշխատող է եւ օգնական իմ եւ Հա-
մայն գործարանիս, մանաւանդ փորագրութեան
տառից, եւ ի՞նչ թէ միայն Հայոց այլ եւ այլազ-
գեաց եւ պարսից, զոր վասն փորձառութեան,
յայտ աւարաք ձերում բանասիրութեան, պարսից
ընդունով, զոր Բէլէ սանն. սակս գոհութեան
առածնելի գործօք աշխատողաց... Դաեւ զա-
րեան աւուռն իմ՝ զկիրակոս կարապետեան չիրա-
զեցին ծմրկեանց. զքրտնաշան վաստակակիցն
իմ՝ զի եւ յիշատակ բարի ծնողաց... Այլ եւ
ղշարօղն կապարեաց, զքրտնաթոր վաստակաւորն
բաղբասար Հափտեան ամիկար աքարեանց նոր
ջուղայու պտուղին թաղեցին: Եւ եւս զպակոր
որդեգիր պարոն սահակին աղանուրեանց թար-
գիչեցոյ նոր ջուղայու. զի գործունեայ է եւ
բազմամաստակ տպարանիս, եւ սրբագրօղն կա-
պարաց զոր ձրիապէս վաստակի: Դաեւ յովա-
ջան բարեկամատակ խոնարհասիր թորոս կարա-
պետեան թասարեանց, նոր ջուղայու մեղեդեցին
սոյն կազմողն գրոց... Այլ եւ իսաղախորդ
գիււորք աղայանեան թփիլեցին. եւ Թափթ
գեւորքեան վրաստանցին, զյոգք Եւսատարիմ
սատարք եւ գործունեայք թէ ի միաշարժու-
թիւնս եւ թէ յայլ գործս Դաեւ զգրեակազմ
լաղըն որպիս ջննն, եւ Մանուկն ընդոթին պարոն
Յարութիւն յակոր թաղեանիս, սրբս են որք
աքնին եւ աշխատին ի տպարանին: Յիշեցնել եւ
զպաշտօնակիցն իմ զարքաւորն եւ սիրելի եղբայր

բարեկեր տէր Թաղէոս տէր Անդրեանեան սո-
գնեանց նոր ջուղայու պտուղին թաղէն. զոր
միշտ ունի ջանասիրութիւն սակս բարութեան
բազմաց, Դաեւ իմն սիրելի եւ իւր Հարազատ
եղբայր տէր Մարտիրոս դավիթեան, նոր ջուղայու
ղարագեցին... Հուսկ յետոյ՝ յիշեցնել եւ զա-
նարժան սպասաւոր բանի գնարութիւն քահա-
նայս զՀայրն իմ Հմառն եւ զմայրն իմ եւ
զգոսորդին իմ զՄարիամն Հանգերի՝ ընտանեօք ի
քաղաքէն պերսապօլսու որ այժմ էլ Շիրազ ասի:
Եւ որ յիշեցք... Տէր Յ. Ը.:

Դաեւ թէ արդէն, որ Մարտիրոս մէջ
աւաղին անգամ Հայերէն տպագրութիւնն Հաս-
տատեցաւ 1772ին, ի ձեռն Յակոբ Համբարձումի.
որ մինչեւ 1782, տանն տարւան ընթացից մէջ
չէր գիրք միայն ի լոյս ընծայելով՝ դարեանս:
Տէր Յարութիւն քահանայ Հմառնեանի տպա-
րանն Հաստատեցաւ Մարտիրոս մէջ 1789ին,
որ աւաղին անգամ Հրատարակեց «Կայսրա-
նութիւն Մարիանէ կուսին», 2) Պատմ. փոն-
ցիանոսի 1790ին, (Տէս Հուլիս 1807-ը 1895
Ապրիլ, եր. 116.) 3) Փոքր Տաղարան Միմնեան
կիճկիս, եւ 4) Գերականութիւն Պաղտասար
զպրի 1791ին. 5) Գիտութեան որդի 1792ին. 6) Դե-
բաժութիւն Պորփիրի 1793ին. եւ վերջապէս
7) Ազգաբար լոյս գրեց 1794—96ին* Այսպիսի
գործունեութիւնէ ետեւ՝ կ'երեւի թէ արդիւնա-
շատ քահանայի եւ Հայ լրագրութեան հիմնադրի
վախճանմամբ, տպարանը կը դադարէ: Աւ այժմ
մեզ ծանօթ չեն թէ՛ ո՞ր փոխադրեցան Հա-
մարձումի եւ Հմառնեանի երկու տպարաններու
տառերն ու գործիներ. անշուշտ ժամանակն պիտի
յայտնէ. առ այժմ այսչափ:

Կոնստանդ, 4/16 Յունիս 1896: Տ. Ջ. Պ.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀՐԾՏԱՐԱՐԱԳՈՒԹԻՒՆԷՐ
1894 ԵՒ 1895 ՏԵՐԻՆԵՐՈՒ
Ա. ՀՐԾՏԱՐԱՐ ՀՐԾՏԱՐԱՐԱԳՈՒԹԻՒՆԷ
(Հրատարակութիւն)

373. Տեղեկագիր հայ ընթերցասէն Ջմուռ-
նիոյ՝ 1894 ամին: 25դ Շրջան: Ջմուռնիս, տպ. Թաղիկ.:
8՝ 14 էջ:
*374. Տեղեկագիր Հայոց բարեգործական Ըն-
կերութեան Կովկասում ամին 1893: Տի.:

* Շիրազեցին տպած է նաեւ Գիրք սահմանայ
Դաւթի (1790), Ողբ Հայաստանայ (1790), Օրինակ
հանդիսաւոր ծանուցմանց (Կրկին տիպ, 1792), Օրե-
նակ օրհնութեան թղթոյն (1792): ԵՄՄԲ.:

1 Իւրօք այս Բէլէն ալ պէ՛տք է գրել, որովհետեւ զբեր-
մբնէ պարսկերէն եւ հայերէն տառերով. Իբր նմաշ տա-
ռից՝